

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-8-84-5>

УДК 373.2+373.461+37.03

Кость С.П., Сюсько Т.Я.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ВИКОРИСТАННЯ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. Окреслено проблеми формування мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку при використанні вихователем у методиці особистісно-орієнтованого підходу. Подано терміни, які виступають домінант-ними в темі, зокрема: «мова», «мовлення», «мовленнєва компетентність». Показано значення особистісно-орієнтованого підходу при формуванні мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку. Розкрито позитивні аспекти використання даного підходу як незамінної складової у розвитку мовлення старших дошкільників, зокрема, у випадку використання особистісно-орієнтованого підходу реалізуються принципи індивідуалізації та диференціація, які допомагають вихователю ефективно працювати над мовленнєвим розвитком дітей дошкільного віку. Зазначено, що використання особистісно-орієнтованого підходу дозволяє повною мірою вихователям закладів дошкільної освіти оволодіти навичками професійного формування мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку. Вказано, що названий підхід дає змогу максимально враховувати рівень мовленнєвого розвитку та мовні здібності, наміри, бажання, індивідуальні особливості кожної дитини і стимулювати творчі прояви. Зазначено, що формування мовленнєвого розвитку описано в програмах, які розробляються відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти. Коротко розглянута освітня лінія «Мовленнєвий розвиток» у програмах дошкільної освіти: «Впевнений старт» і «Українське дошкільля», які є орієнтиром щодо базового рівня мовленнєвого розвитку дитини на певному віковому етапі.

Ключові слова: мовленнєва компетентність, мова, мовлення, мовленнєвий розвиток, особистісно-орієнтований підхід, діти старшого дошкільного віку, індивідуальний підхід, диференціація, заклад дошкільної освіти.

Kost Svitlana, Siusko Tanua

Ivan Franko National University of Lviv

THE USE OF PERSONALITY-ORIENTED APPROACH IN FORMING SENIOR PRESCHOOL CHILDREN'S SPEECH COMPETENSE

Summary. The problems of formation of speech competence of children of senior preschool age when using educators in the method of the personality-oriented approach are outlined. The article analyzes the works of leading scientists who study the problem of implementing personality-oriented approach in the educational process of preschool education. The terms that are dominant in the topic are presented, in particular: «language», «speech», «speech competence». The importance of personality-oriented approach in the formation of speech competence of preschool children is shown. It is stated that the basic values of the personality-oriented approach are the uniqueness of each child's personality, the priority of individuality, self-worth, identity of the child as an active carrier of subjective experience. The purpose of using a personality-oriented approach in the work of preschool educational institutions provides the establishment of vital self-determination of each child and the maximum possible disclosure of its abilities. The positive aspects of using this approach as an indispensable component in the development of speech of senior preschoolers are revealed, in particular, in the case of using a personality-oriented approach the principles of individualization and differentiation are implemented, which help the educator to work effectively on the speech development of preschool children. It is noted that the using of the personality-oriented approach allows preschool educators to master the skills of professional formation of speech competence of senior preschool children. It is indicated that this approach allows us to take into account the level of speech development and language abilities, intentions, desires, individual characteristics of each child as much as possible and to stimulate creative manifestations. It is noted that the formation of speech development is described in the programs that are developed in accordance with the Basic component of preschool education. The article briefly considers the educational line «Speech development» in preschool education programs: «Sure start» and «Ukrainian preschool», which are a reference point for the basic level of speech development of a child at a certain age stage.

Keywords: speech competence, language, speech, speech development, personality-oriented approach, senior preschool children, individual approach, differentiation, preschool education institution.

Постановка проблеми. На сьогодні проблема формування мовлення в дітей дошкільного віку є досить актуальною, адже ступінь розвитку мови старшого дошкільника визначає рівень сформованості соціальних і пізнавальних досягнень дитини, вміння висловлюватися та здобувати інші знання. Розв'язання таких проблем мовленнєвої компетентності дітей має здійснюватися в процесі їх щоденного спілкування з вихователями, бать-

ками та однолітками, інтегруючись у різних видах діяльності.

Формування мовленнєвої компетентності особистості дошкільника має на меті, крім суттєвого пізнання розвитку мовлення, процес формування внутрішнього суб'єктивного світу особистості з урахуванням індивідуальних психологічних особливостей кожної дитини. Реалізація таких форм мовленнєвої компетенції можлива завдяки використанню особистісно-орієнтованого підходу,

який передбачає індивідуальний розвиток дітей старшого віку в закладі дошкільної освіти.

На думку Богуш А.М., компетентність дошкільника можна визначити як комплексну характеристику особистості, що вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль [3, с. 59].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці досліджують проблему реалізації особистісного-орієнтованого підходу в освітньому процесі ЗДО як один із принципів організації розвитку дітей, формуючи при цьому мовленнєву компетентність, що обґрунтовується сучасними програмами, а також, психологією і педагогікою. Учені, які працюють над даною проблемою: Богуш А.М., Руденко Ю.А., Непомняща І.М., Срезневський І.І., Русова С.Ф., Хаджиррадева С., Чиркова Т.І., Тараненко І., Ляпунова В.А., Мацук Л. та інші. Дослідники доводять, що врахування індивідуальності кожної дитини збільшує можливість швидше та якісніше сформувати мовлення в певний період життя.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на актуальність проблеми і недостатньо розкриті її наукову розробленість зазначимо, що деякі аспекти питання вивчені лише поверхнево, зокрема формування мовленнєвої компетентності у дітей старшого дошкільного віку при використанні особистісно-орієнтованого підходу.

Мета статті. Основною метою розвідки є з'ясування значення особистісно-орієнтованого підходу під час формування мовленнєвої компетентності старших дошкільників, умови впровадження підходу в педагогічний процес на заняттях зі змістовою ліній «Мовлення дитини».

Виклад основного матеріалу. Формування мовленнєвої компетентності є одним із головних факторів становлення особистості в закладі дошкільної освіти. Період старшого дошкільного віку є найбільш сприятливим для цього. Оволодіння на належному рівні рідною мовою у віці п'яти-семи років допомагає дитині в майбутньому. Якщо дитина не досягає певного мовленнєвого розвитку до цього часу, то цей шлях не буде таким успішним на більш пізніх вікових етапах.

Мовлення є важливим показником інтелектуального розвитку. За віковою періодизацією діти старшого дошкільного сягають 5-6 років. Вони відрізняються від молодших і старших за себе дітей своїми психологічними особливостями, а зокрема особливостями пам'яті, сприймання, мислення, уяви, уваги, мовлення. Якщо розглядати мовленнєвий портрет дитини старшого дошкільного віку, варто взяти до уваги її особистість та сформованість у неї різних видів мовленнєвої компетентності. Зауважимо, що мовлення є унікальною формою діяльності дитини, це результат її зусиль в освоєнні життєвого простору, який її оточує і потрібно, щоб цей результат, а саме оптимізація граматично правильного мовлення дитини, була правильно сформована.

У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено мету мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку. Вона полягає в тому, що дошкільники повинні сформувати мовленнєву компетентність. Завдяки їй діти виявляють го-

товність та спроможність адекватно й доречно застосовувати рідну мову в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання), використовуючи при цьому вербальні та невербальні засоби виразності, зокрема: міміку, жести, рухи [1, с. 7].

Крім того, у новій редакції Базового компонента дошкільної освіти мовленнєвий розвиток виділено в самостійний напрям. Освітня лінія «Мовлення дитини» є однією з основних і передбачає формування мовленнєвої компетентності дитини та елементарні правила користування мовленням у різних життєвих ситуаціях. За освітньою лінією «Мовлення дитини» складовими змісту роботи з мовленнєвого розвитку дошкільників є: 1) звукова культура мовлення; 2) словникова робота; 3) граматична правильність мовлення; 4) зв'язне діалогічне і монологічне мовлення.

Змістове наповнення освітньої лінії «Мовлення дитини» акцентує увагу педагогів не на розв'язання окремих завдань мовленнєвого розвитку дітей, а на особистісно-орієнтованому підході до формування мовно-мовленнєвої компетенції як одного з ключових критеріїв і водночас вагомій умови становлення й розвитку мовленнєвої особистості дошкільника [1, с. 5].

Формування мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку є нелегким процесом. Він включає багато етапів, починаючи від усвідомлення вимог Базового компоненту і закінчуючи процесом розвитку мовлення. Для повного аналізу поняття «мовленнєва компетентність» варто звернутися до визначень базових понять. До таких належать, зокрема мова, мовлення, компетентність, мовленнєва компетентність.

Тлумачний словник української мови твердить, що «мова» – це здатність людини говорити, висловлювати свої думки [4, с. 768]. У філософському енциклопедичному словнику Васильєв С. зазначає: «Мова – суспільний продукт, що виробляється колективом для забезпечення потреб у комунікації і зберігається в пам'яті членів колективу, а також у текстах, побудованих засобами даної мови» [5, с. 389].

Поняття «мова» і «мовлення» не є синонімічними. Мовлення – форма спілкування (комунікації) людей засобами мови. Мовленнєве спілкування сприяє організації спільної діяльності людей, пізнанню один одного, є істотним фактом у формуванні й розвитку міжособистісних стосунків [8, с. 514]. Журавльова Л. підкреслює: «Мовлення – це функціонування мови в процесах вираження й обміну думок, конкретна форма існування мови як особливого виду спільної діяльності» [9, с. 38].

Словник іншомовних слів подає таке визначення терміну компетентність [від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний] – поінформованість, обізнаність, авторитетність [14, с. 282]. Овчарук О. вважає: «Компетентністю людини спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання» [15, с. 2]. Мацук Л. зазначає, що мовленнєва компетентність – це «вміння вибирати з різних форм висловлювання – монологічних (розповідь, опис, міркування, пояснення) та діалогічних (ситуативна розмова, діалог-розпитування, бесіда) – способи спілкування, адекватні комунікативній меті та ситуації» [13, с. 136].

За словами Хородович Н., «мовленнева компетентність – найважливіша комплексна характеристика особистості. Вона охоплює інтелектуальний, мовний, соціальний та інші аспекти, які відображають досягнення особистісного розвитку дитини. Отож, мовленнева компетентність – це вільний вияв власних бажань, намірів, а також пояснення змісту та складу своїх дітей за допомогою мовленневих і невербальних засобів» [13, с. 139].

Таким чином, щоб сформувати мовленнєву компетентність дошкільника потрібно володіти рядом тлумачень, без яких розуміння мовленнєвої компетентності не є об'єктивним. Важливість формування мовленнєвої компетентності говорить сама за себе, адже розвиток мовлення дитини в старшому дошкільному віці є основним завданням в організації процесу розвитку особистості.

Мовленнєвий розвиток дитини в старшому дошкільному віці все більше і більше привертає увагу сучасних педагогів у галузі лінгводидактики. Велика кількість вчених бажають удосконалити різноманітні методи роботи з дітьми, а також вивчити проблеми формування граматично правильного мовлення дітей дошкільного віку. На правильність мовлення звертали увагу психолінгвісти, лінгвісти, педагоги, методисти, дефектологи (Арушанова А., Богущ А., Гвоздев А., Калмикова Л., Ніколайчук Г., Орфинська В., Сохін Ф., Тищенко В., Шеремет М. та ін.).

Формування граматично правильного мовлення у дітей дошкільного віку обумовлюється і зазначається в нормативних документах: Законі України «Про освіту», Законі України «Про дошкільну освіту». Відповідно до вимог Базового компоненту дошкільної освіти України розроблена програма «Впевнений старт», яку часто оновлюють. У змісті упорядковано 6 розділів, які розкривають особистість дошкільників, третій з них «Мовленнєвий розвиток». У змісті розділу розглядаються такі завдання: формування звукової культури, лексичного запасу, граматичного ладу мовлення дітей, комунікативні вміння через розвиток у них зв'язного мовлення (діалогічного і монологічного) [16, с. 5].

У закладах дошкільної освіти використовують ще й інші програми для розвитку дітей, адже вибір за якою програмою виховувати дошкільників залишається за установою. Не менш популярна програма розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкільля», яка рекомендована Міністерством освіти та науки України (від 23.05.2017 р. № 1/11-4988). Завдяки їй діти старшого дошкільного віку повинні виконати такі освітні завдання щодо їхнього мовленнєвого розвитку: розвивати звукову виразність мовлення (силу голосу, його тембр, ритм, мелодію, навички використання різної інтонації); удосконалити артикуляцію звуків, диференціацію подібних за звучанням звуків; навчати добирати слова, близькі за звучанням (міст – лист, хрущ – куш) тощо [2, с. 216–225].

На нашу думку, за змістовим наповненням програми «Впевнений старт» і «Українське дошкільля» схожі між собою. Зокрема їх єднає подібні методи роботи з дітьми, які окреслюються межами особистісно-орієнтованого підходу.

Вважаємо, більш ефективним для формування мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку є використання особистісно-орієнтованого підходу. Формування мовно-мовлен-

нєвої особистості визнане одним із найважливіших завдань реформування освіти в Україні. Особистісно-орієнтований підхід походить з Європи, над ним замислювалися видаті педагоги початку минулого століття. Його історія виникнення пов'язана з іншими назвами, такими як: гуманістичний розвиток, екзистенціалізм, неопрагматизм, вільне виховання. Особистісно-орієнтований підхід є важливим елементом у розвитку дітей, вивчення і використання якого допоможе сформувати мовленнєву компетентність дітей і дасть змогу глибше розвивати індивідуальність дитини.

У центрі особистісно-орієнтованого підходу міститься розкриття здібностей дитини, опираючись на особистість вихованця, його самобутність, самостійність, суб'єктивний досвід кожного спочатку розвивають, а потім узгоджують зі змістом освіти [6, с. 32]. Особистісно-орієнтований підхід спирається на вихідні положення, такі як: пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності дитини як активного носія суб'єктивного досвіду; для того, щоб реалізувати розвивальний процес, потрібна особлива робота вихователя; діти повинні розкривати свої можливості. Мета передбачає встановлення життєвого самовизначення.

Для використання особистісно-орієнтованого підходу вихователям потрібно проявити сміливість відмовитися від стабільного і точно сформованого розпорядку дня, варто зрозуміти, що виховання і розвиток дітей залежить від них і в центрі якого стоїть дитина зі своїм унікальним світом. Кожна особистість має право говорити все що думає, бути собою і проявляти свої справжні почуття. У розвитку дошкільнят значне значення має вільна діяльність з прихованим змістом, тобто дитина грається, а вихователь в той час прагне розвинути її і виховувати. Створювати відповідні ситуації успіху для задоволення власних потреб дошкільників не є легким завданням, але варто спробувати і практикувати вільний розвиток дитини.

Методика Марії Монтесорі є також моделлю особистісно-орієнтованого підходу до розвитку дитини. В її основі подано те, що кожна дитина з її можливостями, потребами проходить свій індивідуальний шлях розвитку. Її девіз звучить так: «Допоможіть мені зробити це самому» [10, с. 57].

Особистісно-орієнтований підхід – це певний методологічний інструмент, за яким: дитина – суб'єкт саморозвитку, самопізнання та виховання; вихователь – консультант, що активізує процес саморозвитку та самовиховання дітей; управлінська діяльність у закладі дошкільної освіти орієнтована на за-безпечення процесу особистісного розвитку вихованців і вихователів. Система мовленнєвої роботи в закладі дошкільної освіти повинна мати поступовий перехід від репродуктивних до мовленневих дій, це відбувається при зміні видів дитячої творчості із використанням особистісно-орієнтованого підходу. За участі цих двох компонентів відбувається посилення роботи над формуванням мовлення дітей старшого дошкільного віку. Він сприятиме легшому розвитку дітей.

Майстерно в закладі дошкільної освіти під час формування мовлення в дітей старшого дошкільного віку в особистісно-орієнтованому підході враховують індивідуальні особливості дітей. Підтримуючи право кожної дитини бути індивідуальністю, освітній процес повинен за-

безпечити їм можливість рухатися своїм шляхом. Метою сучасної освіти є формування інтересу до пізнання, бажання та уміння розкривати свої можливості в закладі дошкільної освіти.

Актуальним сьогодні виступає питання індивідуалізації та диференціації підходів до розвитку особистості. Різні дослідники вивчали початки індивідуального підходу, який поділявся на такі напрями: індивідуальний підхід у вихованні дітей (Аркін Є.А., Дикопольська І.Є.), розробка диференційованої програми для мовленнєвого розвитку дітей (Богуш А.М., Щербакова К.Й.). Багато уваги приділив індивідуальному підходу Коменський Я.А., який стверджував, що робота з дітьми може бути «легкою і приємною». Педагог висловлює такі думки: «Немає в світі жодної скелі або бапти такої висоти, на яку хоча б хто-небудь не міг би піднятися, якщо в нього є ноги. Потрібно тільки продумати шлях, яким ми будемо крокувати, тобто, зробити його зручним» [7, с. 12].

Важливою умовою індивідуального підходу є застосування диференційованих методів і форм виховного впливу на дошкільників. Диференціація – це одна з форм інноваційних технологій, яку часто використовують на заняттях з розвитку мовлення. Підхід як принцип розвитку, передбачає таку організацію роботи на занятті, коли одній дитині або групі надають посилені завдання різної складності й цим самим створюють сприятливі умови для розвитку і виховання кожного [12, с. 42].

Нова освіта спрямована на пріоритетність індивідуалізації та диференціації процесу розвитку дітей старшого дошкільного віку, зокрема під час формування мовленнєвої компетентності, а також впровадження особистісно-орієнтованого підходу. Основним виміром якості функціонування освітньої системи має бути здатність

молодого покоління повноцінно жити й активно діяти, постійно самовдосконалюватися. Під час проведення занять з розвитку мовлення особливого підходу вимагають як дітей з низьким рівнем навчальних досягнень, так і обдаровані. Звідси випливає необхідність диференційного підходу в розвитку дитини. Застосовуючи методики індивідуалізації та диференціації на заняттях в закладі дошкільної освіти під час формування мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку дає змогу дітям виявляти свої знання на зручному рівні. В подальшому це сприятиме тому, що дитина проявлятиме власне бажання розвиватися.

Ладивір С. наголошує на тому, що «основна цінність дитячої особистості у прекрасний період свого росту й розвитку полягає у її здатності та постійному прагненні до вдосконалення» [11, с. 15].

Висновки і пропозиції. Отже, використання особистісно-орієнтованого підходу під час формування мовленнєвої компетентності у старших дошкільників дає змогу максимально врахувати рівень мовленнєвого розвитку та мовні здібності, наміри, бажання, індивідуальні особливості кожної дитини і стимулювати ці творчі прояви з орієнтацією на її індивідуальність. За таких умов зникає традиційна запрограмованість, адже в плануванні роботи, вихователь відштовхується не від програми, а від індивідуальних можливостей кожної дитини. Програма лишається орієнтиром щодо базового рівня мовленнєвої компетентності дитини на кожному віковому етапі. Вихователеві надається право вільно використовувати програмовий матеріал з розвитку мовлення у межах однієї програми чи з інших варіантних програм. Проблема формування мовленнєвої компетентності в умовах особистісно-орієнтованого підходу в закладі дошкільної освіти є перспективою для подальшого комплексного дослідження.

Список літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: за ред. А.М. Богуш; авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богінч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В. та ін. Київ : Видавництво МОН, 2012. 26 с.
2. Білан О.І., Возна Л.М., Максименко О.Л., Овчаренко Л.Р., Руханська Л.С., Самсін В.Р. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля». Тернопіль : Мандрівець, 2012. 264 с.
3. Білоусько Л. Шляхи формування мовної (математичної) компетенції дошкільників в умовах дошкільного навчального закладу. *Рідна школа*. 2008. № 10. С. 58–60.
4. Білодід І.К., Бурячок А.А. Словник української мови. Київ : Наук. думка, у 11 т. Т. 4. 1973. 840 с.
5. Васильєв С. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
6. Горбатюк Н.М. Особистісно-зорієнтоване виховання студентів у процесі викладання дисциплін хімічного циклу. *Педагогіка розділ 1. Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 11. С. 31–35.
7. Грановська Р.М. Елементи практичної психології. Київ : Либідь, 1988. 560 с.
8. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
9. Журавльова Л. Лінгвістичний та психологічний аспекти розмежування понять «мова» й «мовлення». *Педагогіка*. 2017. № 1(18). С. 37–41.
10. Крайник С. Особистісно-орієнтований підхід до освітньо-виховного процесу в дошкільних закладах. *Рідна школа*. 2006. № 11. С. 57–58.
11. Ладивір С. Індивідуалізація виховання дитини в дитячому садку. *Дошкіль. виховання*. 2002. № 1. С. 14–15.
12. Максименко Н.Б., Качак Т.Б. Технології вивчення предметів галузі «Мови і літератури» в початковій школі : *Навчально-методичний посібник*. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2015. 100 с.
13. Мацук Л. Казка як засіб формування мовленнєвої компетенції старших дошкільників. *Українська етнопедагогіка і народознавство*. Івано-Франківськ, 2007. С. 134–149.
14. Морозов С.М. Словник іншомовних слів. Київ : Наук. думка, 2000. 680 с.
15. Овчарук О.В. Компетентність як ключ до оновлення змісту освіти. *Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики*. Київ : К.І.С., 2003. 296 с.
16. Панасюк Т. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». *Палітра Педагога*. 2012. № 3. С. 4–21.
17. Підласий І.П. Педагогіка: 100 питань – 100 відповідей : навч. посібник для вузів. Москва : ВЛАДОС прес, 2004. 365 с.

References:

1. Bogush, A.M. (ed.) (2012). *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity* [The basic component of preschool education]. Kyiv: Publishing MON. (in Ukrainian)
2. Bilan, O.I., Vozna, L.M., Maksymenko, O.L., Ovcharenko, L.R., Rukhanska, L.S., & Samsin, V.R. (2012). *Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ukrainske doshkillia»* [Preschool child development program «Ukrainian preschool»]. Ternopil: The Traveler. (in Ukrainian)
3. Bilousko, L. (2008). *Shliakhy formuvannia movnoi (matematychnoi) kompetentsii doshkilnykiv v umovakh doshkilnoho navchalnoho zakladu* [Ways of formation of language (mathematical) competence of preschoolers in the conditions of preschool educational institution]. *Native school*, no. 10, pp. 58–60.
4. Bilodid, I.K., & Buriachok, A.A. (1973). *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Scienc. Thought, 840 p.
5. Vasyliev, S. (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. (eds. Shynkaruk V.I.). Kyiv: Outline. (in Ukrainian)
6. Horbatiuk, N.M. (2012). *Osobystisno-zoriientovane vykhovannia studentiv u protsesi vykladannia dystsyplin khimichnoho tsyклу* [Personality-oriented education of students in the process of teaching chemical cycle disciplines]. *Pedahohika rozdil 1. Zbirnyk naukovykh prats* [Pedagogy section 1. Collection of scientific works]. Kyiv, vol. 11, pp. 31–35.
7. Hranovska, R.M. (1988). *Elementy praktychnoi psykholohii* [Elements of practical psychology]. Kyiv: Lybid, 560 p.
8. Kremen, V.H. (ed.) (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Yurinkom Inter, 1040 p.
9. Zhuravlova, L. (2017). *Linhvistychnyi ta psykholohichni aspekty rozmezhuвання poniat «mova» y «movlennia»* [Linguistic and psychological aspects of the distinction between «language» and «speech»]. *Pedagogy*, no. 1(18), pp. 37–41.
10. Krainyk, S. (2006). *Osobystisno-oriientovanyi pidkhid do osvitno-vykhovnoho protsesu v doshkilnykh zakladakh* [Personality-oriented approach to the educational process in preschool institutions]. *Native school*, no. 11, pp. 57–58.
11. Ladyvir, S. (2002). *Indyvidualizatsiia vykhovannia dytyny v dytiachomu sadku* [Individualization of child upbringing in kindergarten]. *Preschool education*, no. 1, pp. 14–15.
12. Maksymenko, N.B., & Kachak, T.B. (2015). *Tekhnolohii vyvchennia predmetiv haluzi «Movy i literatury» v pochatkovii shkoli* [Technologies for studying subjects in the field of «Languages for and Literature» in primary school]. *Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Training manual]. Ivano-Frankivsk: Typical, 100 p.
13. Matsuk, L. (2007). *Kazka yak zasib formuvannia movlennievoi kompetentsii starshykh doshkilnykiv* [A fairy tale as a means of forming the speech competence of senior preschoolers]. *Ukrainska etnopedahohika i narodoznavstvo* [Ukrainian ethnopedagogy and ethnography]. Ivano-Frankivsk, pp. 134–149.
14. Morozov, S.M. (2000). *Slovnnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Scienc. Thought, 680 p.
15. Ovcharuk, O.V. (2003). *Kompetentnist yak kliuch do onovlennia zmistu osvity* [Competence as a key to updating the content of education]. *Stratehiia reformuvannia osvity v Ukraini* [Education reform strategy in Ukraine]. Kyiv: C. I. S., 296 p.
16. Panasiuk, T. (2012). *Prohrama rozvytku ditei starshoho doshkilnoho viku «Vpevnenyi start»* [Older preschool development program «Sure start»]. *Palette Educator*, no. 3, pp. 4–21.
17. Pidlasyi, I.P. (2004). *Pedahohika: 100 pytan – 100 vidpovidei: navch. posibnyk dlia vuziv* [Pedagogy: 100 questions – 100 answers: textbook manual for universities]. Moskva: VLADOS pres, 365 p.